

Досвід створення музейної інституції в Україні

ТЕТЯНА МИРОНОВА

Постановка проблеми, аналіз досліджень. Для вироблення обґрунтованих принципів сучасної проектно-діяльності в контексті традиційного музею неможливо обійтися без аналізу історичного досвіду створення та становлення музейної інституції. В Україні становлення та розвиток музейної інституції більшою мірою відбувався завдяки приватним ініціативам та роботі наукових і культурно-освітніх товариств, навчальних закладів, органів місцевого самоврядування та комітетів, на відміну від Росії, де перші музеї підпорядковувались і фінансувались Імператорською академією наук, августійшою родиною та міністерствами. Особливо підкреслимо значну частку досягнень у відкриттях та щоденній роботі музеїв, яку внесла українська інтелігенція. Науковці, митці, громадські діячі та меценати зіграли вирішальну роль у поступі національного музейництва. Серед ініціаторів створення варто зазначити В. Каразіна, В. Докучаєва, В. Тарновського. Великий внесок у музейницьку роботу належить ученим та громадсько-політичним діячам В. Антоновичу, В. Данилевичу, В. Хвойці, В. Іконнікову, Д. Щербаківському, В. Щербаківському, М. Біляшівському, М. Олеховському, Є. Редіну, О. Потєбні, Б. Грінченку та ін.

На початку ХХ ст. ведеться активна науково-дослідна музеєзнавча діяльність. Серед інших

слід відзначити роботи «Історичні, етнографічні, художні музеї: Нариси історії, теорії музейної справи» Ф. Шміта та «Чергові завдання екскурсійно-виставкової музейної справи на Україні» Б. Ніколаєва. Проблемні питання та перспективи музейного будівництва також опрацьовували І. Мордвинів та М. Сума. Музеєзнавчі проблеми у комплексі вивчав у той час В. Дубровський. Одне з головних завдань, яке він ставив перед собою, — узагальнення та систематизація законодавчої бази щодо музейної справи.

М. Біляшівський та інші музейники — Ф. Шміт, Ф. Ернст, І. Скуленко, Г. Крисін — працювали над принципами формування музейних фондів. Їхні роботи посприяли збереженню спадщини Києво-Печерської лаври та Софії Київської. Також наукові роботи цих учених вирішували питання щодо формування фондів регіональних музеїв. Розуміємо, що увага науковців до музейної справи у той час була не випадковою: музеї потребували всебічної підтримки у вирішенні нагальних питань та напрацювання нових методів роботи для подальшого розвитку. Однією з проблем, з якою зіткнулися музейники за нової влади, стало грабування музейних колекцій, котре почалося наприкінці 1920-х. Ж. Арустамян, досліджуючи це прикре явище, твердить, що кампанія з продажу предметів художнього та історичного значення

розпочалась в УСРР з 29 вересня 1921 р., після ухвалення Українською Економічною Радою постанови про передачу усіма господарськими організаціями т. зв. надлишкових запасів музейних коштовностей уповноваженому Державній імпортно-експортній торговельній конторі [1].

Ось які дані наводить стосовно цієї проблеми С. Білокінь: «зокрема з одного Києва вивезено картини Лукаса Кранаха, Юбера (Гюбера) Робера, гобелен 1512 р. з Музею мистецтв ВУАН, меблі, ювелірні вироби тощо» [2]. Також С. Білокінь звертає увагу на щоденники Ф. Ернста, що дозволяють зрозуміти, що саме і як відбувалося в ті часи у музеях. Наприклад, 29 травня 1928 р. Ф. Ернст записав: «З 10 год. комісія Держторгу в Історичному музеї. Оглянули усі помешкання усіх 4-х поверхів. Взяли на облік бюро Розумовського, годинник над ним, бобик Браницької, 6 слуцьких поясів тощо. Я й музей погодилися лише на 3 речі (шафа-буфет італ. різби у коридорі коло фонду, один обюссон 1/2 XIX віку і срібний ларець з яшмою з царського палацу. Величезна возня з їхньою вимогою одкрити запечатані слідчим кладові з культовим сріблом. 2 ½ години розмов телефоном, чекання тощо, доки слідчий дав дозвіл та акад. Новицький висловив свою згоду. Огляд обидвох кладових, шарили, шарили, і крім одного кубка нічого не знайшли, та й від того відмовились. Складено два акти, вся операція закінчилась о 6-й год.» [3]. У зв'язку із історико-архівними студіями С. Білокіня не можна оминати увагою його копітку працю, присвячену дослідженню музейницької діяльності П. Потоцького, доля якої є знаковою для підбільшовицької України, зокрема у частині як «узакононого» пограбування величезної колекції колишнього царського генерала, так і його власної долі [4].

Метою статті є узагальнення історичного досвіду та висвітлення сучасних проблем та підходів у музейницькій роботі. Зі здобуттям Україною незалежності робота зі створення нових державних та народних музеїв продовжу-

ється. Перед музейниками постали нові завдання, часткове вирішення яких можна знайти, досліджуючи музейну справу на території України у дореволюційний період. Зокрема, у незалежній Україні знову активно розвиваються приватні музеї.

Змінюється також підхід до вивчення та ведення музейної справи. За основу сучасного розуміння музею взяті нові підходи до культурного та соціального контекстів його функціонування. Становлення музеєзнавства як окремої наукової дисципліни та загальне розширення функцій музею і завдань, що ставляться перед його співробітниками, свідчить про те, що музей зазнає докорінних трансформацій, стаючи інституцією із особливою залежністю від соціального та культурного життя суспільства. Трансформації в музейництві, насамперед, відбуваються через переосмислення ролі музею в сучасному суспільстві, удосконалення роботи з відвідувачами відповідно до нових інформаційних вимог. На зміну пасивному репрезентуванню дійсності музеєм приходить активна позиція впливу на неї. Відбуваються усебічні зміни, що охоплюють як основи експозиційної роботи, так і культурно-освітні та мистецькі програми, удосконалюються засоби представлення експозиції та її дизайну.

Попри несприятливу для ефективного функціонування музею ситуацію в країні, в Україні діє більше ніж чотири тисячі музеїв різних статусів. Україна потенційно є однією з провідних музейних держав Європи за кількістю і якістю музейних колекцій. Втім, наразі музеї України знаходяться у стані глибокої кризи, викликані багатьма проблемами одночасно. Головними з них є нестабільність та маленький розмір фінансування, обмежена кількість кадрів, освічених адекватно до вимог часу, обмеженість процесів обміну досвідом між фахівцями музейницької галузі.

Гостро стоять питання роботи нещодавно влаштованих музеїв, їхнього підпорядкування. Наприклад, мережа етнографічних музеїв утворювалася практично безладно, без відпо-

відного методичного й організаційного забезпечення. Роботу ускладнює те, що етнографічні музеї підпорядковані щонайменше різним відомствам (Товариству охорони пам'яток історії та культури, Міністерству культури, Міністерству освіти і науки). Розрізненість мережі створених в Україні музеїв спричинена також відсутністю всеукраїнського музейного науково-методичного центру.

Слід також зазначити інерційність державного менеджменту в галузі охорони й збереження культурних об'єктів, що відбувається через недостатній рівень утілення в музейництві актуальних інформаційних та інтелектуальних технологій. За словами Ю. Опалька, владою приймаються рішення щодо створення нових музеїв, у той час, як ті, що вже існують, страждають від браку коштів, започатковуються нові виставкові майданчики, на яких неможливо створити належні умови для зберігання експонатів [5]. Недостатні обсяги фінансування призводять до зменшення кількості та рівня реставраційних робіт.

Одним із першочергових завдань у музейництві залишається також введення у всіх музеях комп'ютерного обліку експонатів а також створення цифрових колекцій найцінніших пам'яток культури та мистецтва. Наразі відбувається активний розвиток інформаційних технологій у музейній роботі, першочергово для створення єдиної музейної системи із центральною базою даних. Але до сьогодні, у той час, як у світі втілення мультимедійних технологій у представленні експозицій та фондів широким суспільним колам вже стало класикою музейної роботи, близько 95% музейних фондів України є недоступними для основної маси відвідувачів через відсутність експозиційних площ і політику недопущення у фонди та запасники пересічних громадян.

Інтернет-сторінки мають близько 10% українських музейних установ. Значна частина районних і обласних музеїв не тільки не мають власних сайтів, але й взагалі не підключені до

мережі Інтернет. Мультимедійні видання є лише у найбільших музеїв України. Але навіть у них часто не вистачає коштів для оплати розробки та ведення повноцінного інтернет-ресурсу. Наприклад, на сайті Національного художнього музею представлена не інтерактивна версія журналу «Музейний провулок», що виходить друком, а лише список його номерів та статей. Журнал «Музейний провулок», попри те, що він виходить лише в паперовому варіанті, варто відзначити як непересічне явище української музейної справи. У статті «Широкий шлях “Музейного провулку”» І. Андрусяк, зокрема, пише: «“Музейний провулок” — це розкіш інтелектуальна, духовна, мистецька. Чимало, власне кажучи, авторитетних світових музеїв має власні видання, покликані пропагувати скарби, які в них зберігаються. Але в тому й річ, що “Музейний провулок” вийшов не просто журналом Національного художнього музею України, а — журналом національного українського мистецтва. І нічого тут не “пропагується” (давно вже в нас виробилася стійка відраза до такої термінології), а ведеться напрочуд мудра, тепла й красива розмова про невід'ємне від світового мистецького процесу мистецтво українське від найдавніших часів до сьогодення» [6].

Висновки. Вивчаючи історичний досвід створення української музейної інституції, зокрема ті виклики і завдання, які стояли перед вітчизняною музейницькою спільнотою у кінці XIX — на початку XX ст., на вищоках становлення музейної справи в Україні, з'ясовуємо, що сьогодні перед нами стоять ті ж самі проблеми. За словами Ф. Шміта, «ми приходимо до ще однієї категоричної вимоги, котру повинні ставити до експозицій. Зазвичай вони задовольняються показом лише того, що є. Цього зовсім не достатньо: треба показати ще й те, що повинно бути, що могло б бути» [7].

У час глобалізованого інформаційного суспільства вони постають дедалі більш гостро, і ентузіасти-музейники вже не в змозі самотужки на місцях відповідати на всі виклики часу.

Констатуємо, що в українській музейній справі нагромадилася велика кількість проблем, які мають потребу в теоретичному та практичному пошуку їхнього вирішення. Ситуація з експозиційними площами й умовами зберігання музейних експонатів, неможливість у повному обсязі застосовувати сучасні практики систематизаційної, а особливо експозиційної діяльності потребує нових підходів у музейному проектуванні та плануванні музейницької діяльності.

1. Арустамян Ж. Продано, перетоплено // Пам'ятки України. — К., 1994. — № 1/2 (102/103). — С. 108–109.
2. Білокін С. Грабування української культурної спадщини (1920–30-ті рр.): музейні експонати й книжки // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. — К., 2005. — Ч. 12, ч. 1. — С. 344–366.
3. Цит. по: Білокін С. Щоденник Федора Ернста про діяльність Госторгу та пограбування українських музеїв // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. — К., 2002. — № 9. — С. 35–53.
4. Білокін С. Музей України: Збірка П. Потоцького. — К., 2006.
5. Опалько Ю. В. Збереження культурно-історичної спадщини в сучасній Україні: проблеми та перспективи // Стратегічні пріоритети. — 2007. — № 1 (2). — С. 83–88.
6. Андрусяк І. Широкий шлях «Музейного провулку» // Народне слово. — 2007. — 10 трав.
7. Шмит Ф. И. Музейное дело: вопросы экспозиции. — Л., 1929.

Анотація. У статті досліджено історичний досвід створення музейної інституції в Україні та його основну проблематику. Окреслено важливі питання розвитку музейництва та кроки у напрямку їхнього вирішення.

Ключові слова: розвиток музеїв, музейницька діяльність.

Аннотация. В статье исследован исторический опыт создания музейного учреждения в Украине и его основная проблематика. Определены важные вопросы развития музейного дела и шаги в направлении их решения.

Ключевые слова: развитие музеев, музейное дело.

Summary. The article research's the historical experience of creating museum institution in Ukraine and its main problems. Identify important issues of museum development and steps to solve them.

Keywords: development of museums, museum classes.